

האוניברסיטה הפתוחה

תיאוריות וגישות במדע המדינה

מהדורה שנייה
דייוויד מארש וג'רי סטוקר

תרגום: אורית פרידלנד
עריכה מדעית של המהדורה העברית: תמר הרטן

תיאוריות וגישות במדע
מארש, דייוויד
מרש 320.01

034636 - 001

ספרית המכללה לבטחון לאומי

פרק 3

גישת הבחירה הרציונלית (Rational Choice)

יואל אלמונד

תמציתה של תיאוריית הבחירה הרציונלית היא זו: "כשיש בפניהם מספר כיווני פעולה, בני אדם יבחרו בדרך כלל בזה שהם מאמינים שהסבירות שיניב את התוצאה הכוללת הטובה ביותר היא הגבוהה ביותר" (Elster 1989a: 22). אטען כאן, כי הבחירה הרציונלית היא חלק חיוני ב"ארגז הכלים" של מדען המדינה, משום שיש תופעות פוליטיות חשובות שבכוחה להסביר לפחות באופן חלקי. עם זאת, אינני טוען שתיאוריית הבחירה הרציונלית עומדת בפני עצמה (למשל, Almond 1990). היא זקוקה לזוויות ראייה נוספות שיעזרו להסביר מדוע יש ליחיד אינטרסים מסוימים, כיצד הוא תופס את האינטרסים האלה, ואת התפלגות החוקים, הכוחות והתפקידים החברתיים, המכתיבה את אילוצי הפעולה שלו. ראשית אתאר בקצרה איך התפתחו גישות הבחירה הרציונלית במהלך ארבעים השנים האחרונות. אחר כך אסביר במה כרוך מידול של בחירה רציונלית, ואבחן את יסודותיה האפיסטמולוגיים של הגישה. לטענתי, בהתחשב בשלל הביקורות שנמתחו עליה, מוטב לראות בבחירה הרציונלית "ארגז כלים" ולא גישה. לסיום אדון בכמה התפתחויות שחלו לאחרונה בתחום הבחירה הרציונלית, גם כדי להראות כיצד היבטיו הוגי הבחירה הרציונלית על הביקורת כלפיה.

ההחלטות הוא קטן (Taylor 1987; Axelrod 1984). בתורת המשחקים נעשה שימוש נרחב לצורך בניית מודלים של הרחגה גריעינית, מיוצגי חיומש, פירוק נשק, ותופעות נוספות בעולות השיבות בחקר היחסים הבינלאומיים (Powell 1999; Nicholson 1989). כמו כן היא מילאה תפקיד מכריע בניסיונות להסביר התנגשות של קואליציות הקיימות (Riker 1962).

תחום-המגונה של תיאוריית הבחירה התבררית התפתח כאשר כלכלנים העלו את השאלה, האם ניתן למצוא דרך מספקת ודמוקרטית בעיקרה לצרף את העדפותיהם של אזרחים יחידים באופן שיאפשר להגיע לדיוג כלל-חברתי של חלופות. דוגמה להליך כזה היא שימוש בהכרעת רוב פשוטה, המדרגת את X מעל Y אם X יכול להשיג יותר קולות מאשר Y. כבר שנים ידוע, כי שיטה זו מובילה למצב פדרדקסל של ריבוי חלופות (Macleod 1987). ואולם, התיאורמה המרכזית שהוכחה לדאשונה על ידי קנת' ארו (Arrow 1951; Kenneth Arrow), היא, שלא קיימת שיטת צבירה דמוקרטית מספקת, כך שהבעיה אונה ייחודית להכרעת רוב פשוטה. ממצא זה הוביל להצגת שאלות מהותיות נוספות ביחס לדמוקרטיה (Sen 1970). בעיני חוקרים מסוימים, ממצאים כמו אלו של ארו, יחד עם ממצאים רלבנטיים ביחס להצבעה טקטית וניסיונות טיפול (manipulation) יחד עם סדר היום הצבורי (Gibbard 1973; Fairbairn 1969), מטיילים צל על הרעיון שהדמוקרטיה היא מנוש רצון העם המיוצג באמצעות דיוג העדפות חברתיות (Riker 1982).

הרעיון המרכזי בתחום-המגונה של הבחירה הציבורית הוא, שהענתר-בוטחם של ממשלים דמוקרטיים כרי להקו כשלים של השוק יוצרת תכופות יותר בעיות ממה שהיא פותרת אוד הטיעונים הוא, שהצירוף של האינטרס העצמי של הביורוקרטים למקסם את תקציבהם ושל השליטה הביורוקרטית במדע על מבנה העלוות של מצרכים ציבוריים ששפיקת המדינה, מביא לאספקת-יתר של מצרכים אלה מצד, על חשבון החברה האזרחית (Niskanen 1971). נושא חשוב נוסף הוא אינטרסים מאורגנים מכווני-רוח, אשר מפעילים שדולות לשם השגת מונופוליסטית או כמו-מונופוליסטית וסונסציות מן המדינות, מה שמביא לשחיקה ביעילות השוק ומאט את קצב התמיחה וכלכלית (North 1990; Buchanan et al. 1980). מן הספרות העוסקת במחוז העסקים הפוליטי, ומתבססת על רעיונות של הצבעה על פי שיקולים כלכליים שטורים בכתיב דאוס (Kramer 1971; Goodhart and Bhansal 1970), עולה כי החתירה להצעה בבחירות באמצעות טיפול של הכללה מובילה לאי-יעבות כלכלית ולרמת אימצה גבוהה מהרצוי (למשל, Nordhaus 1975). המוקד הנורמטיבי של תיאוריית

התפתחות תיאוריית הבחירה הרצוולית

הבחירה הרצוולית הופיעה כחלק מן המחפכה ההתנהגותית במדע המדינה האמריקאי בשנות ה-50 וה-60 של המאה ה-20, שחתרה למעשה לברוק בשיטות אמפיריות איל פריטים מתנהגים (ראו פרק 2). למרות שלטענת רבים הגישה ההתנהגותית הפכה לגישה הדומיננטית במדע המדינה, לפחות בארצות הברית, הבחירה הרצוולית שואבה בעיקר מן המתודולוגיה של הכללה, בניגוד לגישה ההתנהגותית ששורשיה בסוציולוגיה (Bacy 1970). אנתוני דאוס (Anthony Downs 1957) ותשוי מצביעים או בפסיכולוגיה ועבודתו חוללה מהפכה במחקרי בחירות (ראו סקירת עבודתו ותחרות בין מפלגות, ועבודתו חוללה מהפכה במחקרי בחירות) (ראו סקירת עבודתו אצל Hinich and Munger 1997). לטענתו, היחיד מצביע למפלגה אשר, אם תעלה ותחרות בין מפלגות, לעתונת, היחיד מצביע למפלגה אשר, אם תעלה וישלטו, צפויה לתגי מבריתו את התועלת הגדולה ביותר. הנוחה היא שהמפלגות מונגעות בארוח בלעדי על ידי הרצון בשלטון, ומתחרות על קולות המצביעים באמצעות ביצוע שינויים במצעיהן.

מא עבודתו החלוצית של דאוס שישגה הבחירה הרצוולית בכינונים רבים ושונים. מנקוד אולסון (Mancur Olson 1965) הוא, שפרטים הראים לנג עיניהם רק את האינטרס שלהם, לא תמיד ישתתפו בפעולה קולקטיבית לקידום יעד משותף. לדוגמה, מדוע כה רבים מאיתנו ממשכיכים לפעול באופנים המזיקים לסביבה למרות שאנו ידיעים כי מה שאנו עושים הוא אנטי-חברתי? הסבר מתקבל על הדיעת הוא, שאנו חשיים כי לשינוי דרכינו תהיה השפעה זעירה או שלא תהיה לו כל השפעה על הבעיה הכללית, או לעומת זאת, שינוי ארוח החיים כרוך בעלויות כבדות, פונסיות ואחרות. התוצאה היא כישלון הפעולה המשותפת. שבו אינטרס עצמי רצוול מוביל לכל שכולם ימצאו בסופו של דבר במצב גרוע יותר (Hardin 1969). עבודתו של אולסון מהווה בקורות רבות כישלון הפעולה המשותפת. המניחים שיהיה כי די באינטרס יסודית על הפוליס ועל המארכסיים האורתודוקסי, המניחים שיהיה כי די באינטרס משותף כדי שיתחולל ההתמיכות פוליטית. הנתו הגיעה מחקרים אמפיריים בתחומים מגוונים, כגון חקר מהפכות חברתיות (לדוגמה, Popkin 1979) ושיחתן פעולה בין מדינות לפתרון בעיות כמו הידרדרות איכות הסיביבה בעולם (לדוגמה, Sandler 1997).

תורת המשחקים (game theory) (המלונגות בגישת הבחירה הרצוולית - ר' עוסק במצבים שבהם בחירת האסטרטגיה של הזולת משפיעה על הבחירה המיטבית שלי ולהפך. היא הובילה להתפתחויות חשובות בתיאוריית הפעולה הקולקטיבית באשר לנו להסביר מדוע ניתן לעיתים למוע את כישלונה של פעולה כזו, אם מספר מקביל

עקרונות היסוד וההנחות העיקריות של גרסת הזרם המרכזי

אף שהזרם המרכזי בתיאורית הבחירה הרציונלית מכיר בכך שההנעה האנושית היא דבר מורכב, הנהחה היא שברוב המקרים היחיד פועל מתוך אינטרס עצמי. ואולם, מושג האינטרס העצמי יכול להיגזר מניש ביונתו. האם "שהי" מוטלמי המצפה להגיז? היישר לגן עדן פועל מתוך אינטרס עצמי כשהוא מקריב את חייו במלחמה קודשי? לפיכך, יש שייסענו, כי צריך להוציא "הנעות מוסריות" ממודלים של בחירה רציונלית. אשוב לשאלה זו בהמשך.

הזרם המרכזי בבחירה הרציונלית מניח, שליחיד יש כל הכישורים הרציונליים, הזמן והיחידה הנשי החוצים כדי לבחור בקו הפעולה הטוב ביותר, ולא חשוב כמה מסוכנת הבחירה. מבחינה קונספטואלית, הבטיחה הפשוטה ביותר היא קבלת החלטות על פי פרמטרים ידועים בתנאי ראות, כאשר לכל פעולה תוצאה ידועה מראש (כך שאין סיכון או אי-ראאות). והקשר בין הפעולות לבין התוצאות אינו מושפע מן הפעולות של פרטים אחרים (ולכן אפשר להתייחס אליהן כאל "פרמטרים" קבועים). לפי אותה ההנחה, היחיד מסוגל לדוג תוצאות, או לענייננו כאן, פעולות, לפי סדר. כלומר, למי כל צמד חלופות א' ר'ב הוא יכול להכריע אם א' טובה מ'ב, ב' טובה מ'א, או שאין הבדל בין שתי התוצאות. ההעדפות מציינות גם לכלל ההעברה. מכאן, שאם א' טובה מ'ב ר'ב, טובה מ'ג, הרי ש'א טובה מ'ג. לומר ש'א עדיפה מ'ב' מידושו לא יותר מאשר לומר ש'א' תגברח לפי ב', כאשר כל החיחסות לתועלת או לתוענות מנטליות אחרות "שאין נזונות לצפיה" נתפסת כחסרת חשיבות. כדי להגיע להסברים שאינם סתמיים, מנחים בדרך כלל שההעדפות יציבות לאורך זמן: היחיד בוחר אחת מתוך הפעולות המעשיות בעלות הדרגה הגבוה ביותר העומדות בפניו.

הסיפור הראשון הוא, שפעולות יכולות להוליד תוצאות שונות התלויות באירועי אקראי: או שתפרטים אולי אינם ידיעים בביטחון מלא מה יהיו תוצאות פעולותיהם. הוכח, כי בהסתמך על הנתון מסוימות, היחיד בוחר כאלו מקסים את התועלת הצפויה, כשהוא משקלל את התמשל שגיבו תוצאות אפשריות מסוימות של הפעולה מול הסבירותות להיחל השונות. את התועלת הנתוצאות כדי לייצג כאן קבלת ההחלטות כאן אפשר לזוה, ליחסות בעיקרון, מתוך ניסויים שבהם בוחרים יחידים את המספרים בלוטו, וללמוד מהם על עמדות יחידים ביחס לנטילת סיכונים.

הבחירה היציבורית הוא בניזון של הגבלה חוקתית על גודל המדינה ומידת האוטונומיה שלה, והתנתקות מקשרים קורפורטיסטיים. במסגרת המזוככת, כפי שהצגנו צונית שלה, ההתנתקות מקשרים קורפורטיסטיים נודעה לתיאורית הבחירה היציבורית חשיבות מכרעת בחשיבה התיאורית-לברלית. נודעה לתיאורית הבחירה היציבורית חשיבות מכרעת בהתפתחות הרטאריזם וכלכלת הרייגנזים (Reaganomics) (Self 1993).

השורשים האינטלקטואליים של ההתפתחויות אחר מלחמת העולם השנייה נעוצים במקורו-לכללה ובכלכלת רווחה, בלברליזם ובתועלתנות של המאה ה-19, וכן בכרבתים במחוגים הקלאסיים של הכלכלה המדינית כמו אדם סמית' (Adam Smith), ואף של החוגים הקלאסיים של לוק (John Locke) ותומס הובס (Thomas Hobbes). אם באלה של כותבים כמו ג'ון לוק (John Locke) ותומס הובס (Thomas Hobbes), הרי שכבר תיאורית הבחירה הרציונלית חבה חוב אינטלקטואלי למסורת הליברלית, הרי שכבר פועה חלק מן החוב בהציעה קוויים לזינתו וטיעון. לרזומה, עבודדתו רבת ההשפעה של ג'ון לוק (John Rawls 1972) מבססת את הדיעון, שבמסגרת התקצאה השונות של חירויות וחביות מסוימות אין זה אלא צורך שהחברה תפעל למקסם את טובתם של חבריה החלשים ביותר. הטיעון הוא, שפרטים אשר (באופן היפותטי) אינם יכולים לדעת איזו עמדה חברתית יתפסו ולפיכך הם חסרי פציות, יסכמו באופן רציונלי לקבל עמדה אחת חבדתית המבוססת על עיקרון שיעגן עליהם במקרה שיתברר שהם מן הפרטים החלשים ביותר בחברה.

אנו יכולים אפוא לראות כי הבחירה הרציונלית היא שימושית, הן לאלה המנסים להסביי תוענות מוליטיות והן לאלה שמיוון המחשבה שלהם הוא נורמטיבי. זאת וקוד, אין זה נכון שהבחירה הרציונלית בהכרח מהווה חלק מסדר היים של הזרם השמורני בגישת הבחירה היציבורית, אף שזוהי אכן האורתודוקסיה הדומיננטית בקרב תיאורטיקנים של בחירה רציונלית בארה"ב. ולדיאה, בעוד רולס מניע למסקנות טוציאליות דמוקרטיות בעיקרון, משתמשים בשיטה זו עצמה גם לצורך פיתוח נוסף של הכלכלה המדינית המארוטיקסטיטית ושל הגיבורות המארוטיקסטיטיות על הקפיטליזם (למשל, Roemer 1988). הדבר אשרי, משום שמה שמקובלים מתוך מודל של בחירה רציונלית תלוי במה שמזוינים לתוכו בצורת ההנחות והשאלות שמציגים. בסעיף הבא אואר בייח פירוט את הנתות הזרם המרכזי בתיאורית הבחירה הרציונלית.

• היא מאלצת אותנו להיות ברורים ופורשים ביחס להנחות שבדרך כלל נותרות

מובלעות בוויכוחים מילוליים.

• היא מספקת "דיוויסיטיקה פוזיטיבית" (Lakatos 1978) – מערך של קטגוריות המסייעות בהבניית הסברים, מערך של דוגמאות מופת להסבר טוב שיש לכלת בעקבותיה, והצעות לכוונו מחקר פוריים.

• מאור שנוחלים הם בהמדרגים "יצוגים פשטניים של המציאות" הנבנים מתוך מטרות לשפר את הבנתנו, גישה זו מכריחה אותנו להתייחס למה שאנו רוצים להסביר, למה שהוא מרכזי בהסבר התופעה שמעניינת אותנו, ולמה שאפשר להשמיט מתוך המדרג בהיותו שולי או חסר חשיבות.

• בישום נכון, היא מבטיחה שהטיעונים אכן עוקבים מבחינה הגיונית; מכאן, שאפשר להשתמש בשיטה זו כדי לבדוק אם ניתן לבנות בסיס לכיר ועקבי מבחינה הגיונית למסקנות שרבים מאמינים בהן.

• הגישה מרחיקה מעבר למיתאמים המגורים מהיסק בלבד, ומספקת מנגנון לקישור בין משתנים בלתי-תלויים ומשתנים תלויים, השוררים בפעולות שנוקט היחיד.

• הגישה מעמדה מסורת הסבר מאוחדת, החוצה החומים וחזומי-משנה שונים במדעי החברה, מאפשרת הפרדה רעיונית חדישת, ויצרת מקורת תצפית שממנה אפשר לראות דפוסים משותפים לתופעות שונות.

• גם בנסיבות שבהן הפעולה אינה רציונלית, גישה זו מספקת אמת-מידה שלפיה אפשר לשפוט את הפעולה, ומציעה על משתנים העלולים להוביל לחרגה מן הרציונליות (Mansbridge 1990b: 20).

תאוריית הבחירה הרציונלית מתייחסת להעדפות, לאמונות ולאסטרטגיות הישמות של היחיד כאל סיבות לפעולות שהוא נוקט (Little 1991: 39-67). בהקשר זה, תיאורית הבחירה הרציונלית נתפסת בדרך כלל בעיני פרשנים כמקבלת את עקרון האינדבידואליזם המתודולוגי – שהסבר "יסוד" לתופעות חברתיות צריכים לצמוח בצלטה למעלה, מתוך האמונות, האסטרטגיות והעדפות של היחיד (לדוגמה, Almond 1990: 173). כלומר, הטענה היא שהבחירה הרציונלית היא דאקטינטיבית (מצמצמת), שאיפת להסבר דברים במונחי תנונתה היא אינדבידואליסטית ברמה המתודולוגית, או שהיא את הטענה שבחירה רציונלית היא אינדבידואליסטית ברמה המתודולוגית, או שהיא בכלל "יכולה להיות כזו, אילו הייתה כזו, הרי הייתה מחויבת לאוטולוגיה שבה מתקיימים "באמת" רק פרטים מבדלים, כך של המבנים, המוסדות, התפקידים, הנורמות וחברתיות נכל שאר אבזרי הסוציולוגיה יהיו, במקרה הטוב, דרכי קיצור נוחות לדיבור על "יחיד. ואכן, נא-לברבלים קיצוניים כמו הייז (Hayek) נקטו עמדה זו באופן דיוע

הרעיון החשוב ביותר בתורת המשחקים הוא שיווי-משקל אסטרטי (strategic equilibrium). במשחקים שבהם אי-אפשר להגיע להסכמים מחייבים בין השחקנים, שיווי-המשקל הוא מערך של אסטרטגיות, אחת לכל שחקן, כגון שאף שחקן אחר רשאי להגדיל את רווחיו על ידי שיווי אסטרטגיה, בהתחשב בכך ששום שחקן של אינו מושג את האסטרטגיה שלו. תלות אסטרטגית חדלית מציבה את הבעיה שאי אפשר נסיגה אינסופית בחישובים האסטרטגיים, בנוסח: "אם הוא חושב שאני אפשר את, אז הוא יבחר ב'; אבל אם הוא יבחר ב', אז אני אבחר ב'; וידוע לכל ששיגהם ב', אז הוא יבחר ב'...". נסיגה כזו אינה מתרחשת במצב של שיווי-משקל אסטרטי. נניח שיש איזון בין אסטרטגיה של א', כאשר א' מצפה ש-ב' יבחר באסטרטגיה ת', אין בפניו דרך אנשים רציונליים. אם כן, כאשר א' מצפה ש-ב' יבחר באסטרטגיה של א', הוא המענה הטוב טובה יותר מאשר לברור באסטרטגיה של א'. אסטרטגיה של א' היא המענה הטוב הר-ש-ב' יבחר ת', ויצדיק בכך את הציפיות של א'. אסטרטגיה של א' היא המענה הטוב ביותר לאסטרטגיה ת' ולהיפך. לפיכך, במצב של שיווי-משקל, הבהירות האסטרטגיות של השחקנים הן המענה הטוב ביותר שלהם זה לזה וציפיותיהם זה מזה עקביות. בנוסף, שיווי-משקל נאכפם מעצמם, בעוד שלא כך הדבר בנוגע לבהירות אסטרטגיות שאינן במצב איזון: אמילו אם השחקנים מצהירים שהם "צמוד לאסטרטגיות שאין בהן שיווי-משקל, תמיד יהיו תמריצים לשנינו האסטרטגיה, לפחות לשחקן אחד. רעיון שיווי-המשקל הורחב ושוכלל במספר דרכים, למשל כדי לכלול את האפשרות שהשחקנים ישתמשו באסטרטגיות מעורבות, שבהן הפעולות הנקטות תלויות בתוצאתו של אירוע אקראי לשהו, כמו הטלת מטבע; את האפשרות שקואליציה של שחקנים תוכל להגיע להסכמים מחייבים (Ordeshook 1986); ואת האפשרות לערוך אמנות השחקנים לאור מידע שביכולתם להסיק מתוך המהלכים אשר אחרים מבצעים במשחק (Morrow 1994).

לסיכום, הבחירה הרציונלית מטיבה פעולות של פרטים ואת התוצאות שאליהן הן מובילות במונחי קווי הפעולה (האסטרטגיות) הפתוחים בפניהם, העדפתיהם לגבי המצבים הסופיים שאלהם מובילים צירופי הפעולות שבהן השחקנים השונים, ואמונותיהם ביחס לפרסורים חשובים, כגון העדפתיהם של האחרים, על מנת לגבש את החיזויות, מחילה הבחירה הרציונלית לוגיקה ומתמטיקה על מערך הנותן שחלקן הן אקסיומות ביחס להתנהגות רציונלית וחלקן הן הנחות עזר ביחס להקשר שבו השחקנים מוצאים את עצמם. תיאוריית הבחירה הרציונלית מודגמה את הגישה הדוקטינטיבית-נורמולוגית להסבר, לגישה זו, טוענים, יש כמה וכמה יתרונות (למשל Powell 1999).

רוב הוגי הבחירה הרציונלית מוחיבים לאפיסטמולוגיה אמפיריציסטית כלשהי (ראו פיק 1), ולמיצער, לכך שיש עובדות בקשר לעולם שאפשר להבחין בהן באמצעות תצפית, ושזה מספיק "על-ת-תלוויו" בתזאורה הנבדקת כך שיוכלו להפריכה, במובן זה שהן מסוגלות להצביע על כך שהנתח יסוד כלשהי היא שקרית (Nicholson 1983: 40-43). כפי שנראה לחלו, יש מחלוקת קשה בשאלה אם הבחירה הרציונלית מצליחה במנותחם אמפיריים. בכל מקרה, אין זה ברור מאלי שמשתמש בתזאוריות הבחירה הרציונלית חייב מברווה לוגית להיות מוחיב לאמפיריציזם – בכל צורה שהיא. כמה ממבקרי האמפיריציזם מנסים להגיש הפעולות של פוט מסוים מתוך מסגרת ההתייחסות שלהם עצמם, בהתבססם לרדישה שמדעי החברה יתפשו חוקים הנתמכים היטב ברואיות. הבחירה הרציונלית אינה עומדת בסתירה למאמץ פרשני ואיכותני כזה, משום שהיא יכולה בה בעת להיות גם דרך לחקירת המשמעויות של פעולות הזולת, המיועבות אותנו לברון את הרצונות ואת האמונות של החייד, ולדמיין אותם כמובלים לכוונות ולפעולות (השוו 59: Hindess 1988).

ביקורות על תזאוריות הבחירה הרציונלית

בשנים האחרונות הופיע שטף של פרשנות ביקורתית על תזאוריות הבחירה הרציונלית בקבוצי מאמרים ובמנונוגרפיות (למשל, Barry 1970; Green and Shapiro 1994; Lewin 1991; Hargreaves-Heap *et al.* 1992; Hindess 1988; Hollis and Nell 1975; Moe 1979; Moore 1991; Self 1993; Zey 1992). כרי לשריטט מפת התמצאות, אבחן כאן ארבעה דפוסים ביקורתי: א. ביקורות של אלה המבקשים בעיקר לחדש את מוגבלות הרציונליות; ב. הביקורות הסוציולוגיות, המתרכזות באופן שבו תזאוריות הבחירה הרציונלית ממעיטה לכאורה בעוד המבנה החברתי ובדרכי הסבר המליטטיות; ג. הטענות של הפסיכולוגים, כי לעיתים קרובות חייד אינו פועל באופן "רציונלי" במובן המקובל של המלה, והוא יצור מורכב ברמת ההנעה וברמה הפסיכולוגית; ד. ביקורת הודם המרכזי במדעי החינוך, המתבססת על חוסר הסבירות של ההנחות שביסוד המודל ועל כישלונו בניבוי.

לשמצת, נודעה לה השפעה על התפתחות הימין החדש (Self 1993). הדבר מוביל למחשבת, שהבחירה הרציונלית כוללת מטבעה הטיה שמרנית, כמו זו המשתקפת בגרסת הבחירה הצבובית של התזאוריה.

כמעט כל המשחקים המהווים "עוגים ריאליסטיים, ולו במעט, של המציאות, מכילים יותר משווי-משקל אחד, ותעלים את הבעיה של תיאום אמונות. כדי לשחק בצורה רציונלית, על השחקנים להיות שותפים להשערה שבמשחק יחסיים שוו-משקל אחד. בתעוד השערה משותפת כזו, גם אם השחקנים בוחרים באסטרטגיות שמתענה המיטבי לשווי-משקל כלשהו, אין כל סיבה שהאסטרטגיות שלהם אכן יהיו את המענה המיטבי זה לזה, שכן שחקנים שונים עשויים להתמקד בשווי-משקל שונים בבחירות האסטרטגיות שלהם. השערה משותפת היא עובדה משותפת, לא עובדה יחידנית (Bicchieri 1993). לדוגמה, במשחק לשניים היא מופיעה בצורה: "א-ר-ב" מאמנים ששינוי משקל ה' יופיע במשחק; כל אחד מהם יודע שהשני מאמין בכך; הם יודעים שכל אחד מהם יודע שהשני יודע שהוא עצמו יודע זאת; ... וכך תלאה". ברור שדפוס אמנות כזה יוצר מערכת שלא ניתן לצמצם אותה לאמונות של כל שחקן לחוד, הנתפס כ"אטום חברתי" מבודד. בניגוד לחוכמה היוותת במדעי החינוך, למעשה לנמרי לא נכון הוא שתורת המשחקים היא מופת לאינרציונליזם מתודולוגי. ארלבא, היא מרגימה את חוסר העקביות של הרדוקציוניזם.

באמור, כדי להגזיר מודל בחירה רציונלית, עלינו להגזיר את כללי המשחק – מה יכולים השחקנים לעשות ומה אינם יכולים, מה הם יודעים ומה אינם יודעים. ביישום מעשי, פרוש הדבר הוא מתן ייצוג מסונן לתפקידי השחקנים ולעוצמתם. לדוגמה מודלים של בחירה רציונלית ביחסים בין יושבי הראש של ועדות בית הנבחרים לבין הפרטים המאכלסים את הקונגרס ואת הסנאט של ארצות הברית לוקחים כנתון את הכללים המסדריים את יכולת יושבי הראש לשלוט בסדר היום, וברור כלל קובעים כי חברי הוועדות המתמחות יודעים יותר על השלכותיהן של הצעות החוק בתחומם מאשר חבר בית הנבחרים מן השורה (Shepsle and Bonchek 1997). מודלים מסוג זה כוללים לא רק עובדות על פרטים; הם מכילים גם "עובדות מוסדיות" על "כללים ותפקידים". במונחים אוטולוגיים, הם כוללים מרכיבים חברתיים-מבניים התפסו בהתנום. בהמשך אשוב לדון בתפנית המוסדית בתזאוריות הבחירה הרציונלית, המבליטה עובדה זו (Hall and Tyler 1996: 942-946).

שיתבססו על רציונליות מוגבלת. מוחלים של תורת המשחקים אינם מצלחים להסביר דפוסיים שנגזפו גם בתנאי ניסוי וגם בעבודה בשטח. הגישה החלופית הנכר בכך שהברירה הטבעית הותירה את בני האדם פתוחים ללמידת פתרונות לבעיות של פעולה קולקטיבית, וייחזן אפילו שפך אתם כך שתהיה בהם מידה של אלטרואיזם (Gintis 2000: 237-283). היחיד מפתח מניגון של שיתות היווטיסיות להתמודדות עם הבעיה, מתי לפעול מתוך חרדות ומתי לא. הוא מוטמך על תקשורת ועל מניסין המחמנות של הזולת, ומפנים נורמות של התנהגות הלמת שלהפרתן יש מחיר בלתי-מוחשי.

היכן משתבצים שגורות הפעולה, נוחלי ההפעלה המתקוננים והשיטות ההיורטיטיות המורגשות בספרות העוסקות ברציונליות מוגבלת? אחת האפשרויות היא שהשחקנים מוצלחת, חיקוי מסוג זה מקביל במידה רבה לתהליך הברירה הטבעית (Van Parijs 1981). שגורות פעולה "מתפתחות" מתוך אינטראקציות דמויות משרק החזרות על עצמן בין שחקנים, ה"נושאים" אותן כאלו היו מעין "צופן גנטי תרבותי", כאשר השגורות המוצלחות באופן יחסי נמצות בקרב אוכלוסיית השחקנים באמצעות העתקה. תורת המשחקים האבולוציונית – שהתפתחה לראשונה בתחום הביולוגיה, אך יכולה בהחלט לטפל גם באבולוציה חברתית מסוג זה – מוכיחה, כי אם יהיה די זמן לכך, נגרמו הולציים האבולוציוניים לכך שלצופה יידמה כאלו השחקנים מפעילים שגורות פעולה היוצרות חלק מ"שיווי-המשקל של נאש" (Nash equilibrium). זאת למרות שלא ניתן להגיע לכל שיווי-המשקל של נאש בדרך זו (לדוגמה: Gintis 2000: 148-236). הסיבה לכך היא, שאם שגורות הפעולה של השחקנים אינן המענה המיטיב למה שעושים האחרים, השחקנים יחזקו בסופו של דבר את האחרים המצליחים יותר מהם. לדוגמה, אפשר להוכיח שבסביבות יציבות יחסית, יתנהגו צדדים המתאמים את האסטרטגיות התחרותיות שלהם לטובת בדרך שחזה דאונס, ויתכנסו לשיווי-משקל באזור המרכז הפוליטי (Kohlman et al. 1992). אם התחזיות זרות לאלו של המודלים המתקוננים, יש שישאלו "לשם מה לטרוח?" (לדוגמה, Friedman 1953). נטיף על הליטה ריאליסטית יותר, יתרונה של הגישה האבולוציונית עשוי להיות בכך שבצורה להסביר הסכמה ביחס לשיווי-משקל מסוים, גם כאשר במשחק יש מספר שיווי-משקל, בעיה אשר כפי שציננת, תורת המשחקים הרגילה מחקשה להתמבר עליה. תורת המשחקים האבולוציונית, התשובה לשאלה לאיזה שיווי-משקל מגיעים, תלייה בדרך כלל במקרה המוצא ובדינמיקה של התהליך. בגלל החלות בין התוציבים, אף שהדעות חלוקות באשר לחשיבות ההסבר האבולוציוני במדע המדינה (השוו Ostrom 1998: 100), לי דאנה שיש בו פוטנציאל ניכר.

רציונליות מוגבלת

מתאורית הבחירה הרציונלית היינו מצפים לפחות שתוכל לתת תיאור חד-משמעי של התנהגות רציונלית. ואולם, היא נכשלה בכך. אף ששוררת הסכמה כללית בקרב אנשי תורת המשחקים כי יש שיווי-משקל נטולי היגיון, אין תמימת דעים ביחס לשאלה כיצד "לערוך" את מושג שיווי-המשקל כך שמספר החלופות יצמצם (Hargreaves-Heap et al. 1992; Morrow 1994). ראשית, קיומם של שיווי-משקל מרובים לא מקטין את כוח הניבוי של המודל. שנית, אי-אפשר להגדיר מהי פעולה רציונלית, אלא אם כן קיימת תיאוריה על האופן שבו שחקנים מתאמים את ציפיותיהם על סמך השערה משותפת, ולא ברור אם לתורת המשחקים המקובלת יש תיאוריה כזו (Bicchieri 1993; Johnson 1997). למרות שתואם מסוג זה עשוי להיראות כטוניה טכנית גורדיא, בפולטיקה יש לו חשיבות יסודית. לדוגמה, קוקס (Cox 1997) מראה, שמאמינים רבים באופן הפעולה של שיתות בחירויות נובעים מן הצורך של קבוצות בחרים ואליטות פוליטיות בעלי השקפות דמויות לתאם ביניהם את התנהגותם לשם השגת שיווי-משקל מועיל.

תיאורטיקנים מסוימים מאסכולת הבחירה הרציונלית חשים, שהמדל המרכזי מניח תחרות בלתי-סיביות למדי ביחס ללשוררים הרציונליים של החידי. למחקר של הרברט סיימון (Herbert Simon 1982, 1985; March 1986) על הרציונלית המוגבלת (bounded rationality) נודעה השפעה גדולה במיוחד. לנוכח מידע מוגבל, זמן מוגבל ויכולת קוגניטיבית מוגבלת לעיבוד מידע, רואה סיימון לנגד עיניו פרטים המפעילים היורטיטיות המוגבלות ב"נוחלי פעולה תקינים" (Standard Operating Procedures – SOP), מעין מודל מקוצר לקבלת תוצאה מספקת בעוד אחרים סבורים כי פעולה רציונלית היא אפריורית רק בהיבט על אמונות שישוחר רציונלי (Elster 1989a). בעיני סיימון פעולה היא רציונלית מבוהנת החליך, אם היא מבוססת על אמונות שהם מיישמים בהתחשב בהקשר שבו מצוי השחקן. מקבלי החלטות ממשתיים במה שהם מוצאים עושים עד שההחלטה יורדת מתחת לרמה מספקת. ואז הם מהפשים עד שהם מוצאים בידרה אחת המספקת אותם. דפיס כזה של קבלת החלטות נוטה לאפשר שינויי מדיניות הדרגתיים בלבד, וניתן להגן עליו במישור התורמטיבי במצגים של אי-ודאות קיצונית (Eziani 1967; Braybrooke and Lindblom 1963).

לאחרונה התחדש הגעני ברציונלית המוגבלת במדע המדינה. לדוגמה, אוסטרום (Ostrom 1994; Ostrom et al. 1997) קוראת לפיתוח דרך שני של מודלים לפעולה קולקטיבית

הליברליזציה [לומר בתוך חוגי השלטון – ת"ת], יותר מאשר האופוזיציה, בעלי בריחה לשעבר, הנוקשים, יכולים לדאוג מהפכה בהצלחה; במקרה כזה, האופוזיציה הוחרפת לשוניו תאלץ את תומכי הליברליזציה "להתפצל" כדי שלא לחזור במוחץ דמים, ולפנות עורף לבעלי בריתם לשעבר. אף שניזון בודאי לחלק על מסקנה זו (והשוו 1992 Marks), היא מפתיעה את יכולתה של גישת הבחירה הרציונלית להגיע למסקנות מפתיעות מתוך "עובדות מבניות" המקובלות על הכל ביחס לנושאים חברתיים ולאנוטרסטים שלהם.

בתוקף העובדה שהם מחוייבים אינדיבידואלים מתחלופו, טוענים רבים מהוגי הבחירה הרציונלית, כי מבנים חברתיים אינם מספקים מוכיכים בסיסיים להסבר במדעי החברה; להיפך, יש להסביר את המבנה תוך שימוש בתיאורית הבחירה הרציונלית (לדוגמה, Elster 1984). ניתן להדגים זאת באמצעות בחינת הוויכוח בין תדה סקוויאפול (Theodor Skocpol), שגישתה להסבר מהפכות חברתיות מבלי להזקק לצורות הסבר של בחירה מרצון כמו תיאורית הבחירה הרציונלית, לבין תיאורטיקנים של בחירה רציונלית כמו מייקל טיילור. סקוויאפול (Skocpol 1979) השוותה כמה נכמה מקרי בוחן במטרה לבדד מערך של תנאים מבניים המספיקים כדי שהתחולל מהפכה חברתית, וביניהם שלישות הנגזרים הבאים: לחץ חיצוני על המדינה ביזרה הגיאופוליטית; קריסת יכולת המדינה לשמור על הסדר הפנימי; ומבנים קהילתיים חזקים בקרב המיזוג החקלאי. הטענה של טיילור הוא, שניתן לראות בגורמים מבניים אלה תוצאה של החלטה שקיבלו יחידים: החלטות לתקוף מעצמה אחרת; כישלונם של מקבלי ההחלטות במדינה להשקיע די משאבים במקום חברתי; והחלטות שקיבלה המדינה אשר חיזקו את הקהילות החקלאיות במטרה להסוות מעמדות שהתנגדו למלוכה (Egylet 1989). אמנם, הבחירות של טיילור משכנעות ביותר, אבל ברור שגורמים מבניים עיצבו את ההחלטות שהיא מונה. אם ניקח דוגמה פשוטה אחת: מה הביא לכך שנוצרו דווקא מדינות ולא צורת ממשל אחרת כלשהי?

לדעתי, בפועל אין לתיאורטיקנים של הבחירה הרציונלית כל אפשרות להתעלם מגורמים מבניים המתפסים כנתונים ביישום כזה או אחר של בחירה רציונלית. כפי שטענתי לעיל, גורמים אלה נכנסים למודל בתור כללי המשחק. מעבר לחוסר העקביות, פשוט אין זה מעשי לצמצם את ההסבר רק לעובדות הנוגעות ליחיד, כפי שתובע הראיהבידואלים המתחלופו (Lukes 1977). אינו מאמין שהתיאורטיקנים של הבחירה רציונלית מעוסקים בתחום באופן מעשי שואפים במצורה להוציא מהתמונה שיקולי מפתח שיאפשרם היא להאיר את האופן שבו נעשית הבחירה בתוך המבנים, ולפעמים

ביקורת הסוציולוגים

סוציולוגים טוענים תכופות, כי התנהגות היחיד היא בעיקרה תולדה של מבנים חברתיים. מבויתת היחיד, בחירה היא למעשה אשליה, ולכן אין כל תועלת בגישת הבחירה הרציונלית המבוססת על בחירת היחיד (לדוגמה, Hindess 1988). יש הטוענים, למשל, הייצוגיות של דאגות מחאפמה פחות מהסבר הצבעה במונחים של מיצובו של היחיד כי גישתו של דאגות מחאפמה פחות מהסבר הצבעה במונחים של מיצובו של היחיד, בין בתוך המבנה החברתי. קיימים מיתאמים ידועים, בעלי מובהקות כוזב או אחרת, בין היחיד בין משתנים כגון מעמד חברתי, מיקום גיאוגרפי, מינדר, מיקומי צריכה וייצור, וכן דת, לבין התנהגות הצבעה (לדוגמה, Hartop and Miller 1987). למעשה, בהצבעה, כמו בתחומים נוספים, מיצובו של היחיד במבנה בדרך כלל אינו מסביר באופן מלא את מעשיו. חוקרים נאור-מוסדיים מרבים להדגיש את האופן שבו מעצבים מבנים מוסדיים, של ממשל את השקפת העולם של פוליטיקאים ושל ביוורקדטים ואת העדפותיהם, וממירים את הברירות שהם שוקלים בעיצוב מדיניותם (לדוגמה, March and Olsen 1984). רוב הזמן, היחיד מציית לכללים ולא בוחר באופן עצמאי. מקרי בוחן קלאסיים, כגון המתקן של אליסון על משבר הטילים בקובה, מוכיחים כי יש חשיבות עצומה למבנים ארגוניים, אבל יחידים מקבלי החלטות, כמו הנשיא קנדי, עדיין נהנו מאוטונומיה שדי בה כדי להשפיע עמוקות על התוצאה (Allison 1971). כללית, קשה להשתכנע שהיחיד הוא אוטונומי לחלוטין, מוד יסא, או שפעולותיו נקבעות במלואן על ידי המבנה החברתי, מאידך גיסא (Hollis 1977).

מבנה חברתי

גם אם המבנה החברתי קובע את מערך האסטרטגיות הישימות של היחיד, את אמונתו ואת העדפותיו, הבחירה הרציונלית יכולה להסיף להסבר על ידי ניבוי במקרים שניתב והפעולה הרציונלית אינו ברור מאליו. הדבר נכון במיוחד במצבים של תלות גמולין אסטרטגיות בקבלת ההחלטות. לדוגמה, אין זה ברור כלל באילו נסיבות יכולים תומכי הליברליזציה במשטר הקיים והמתונים מבין המבקשים לחולל רפורמות להגביל את הנוקשים והמתכננים כדי להשיג מעבר בטוח ולא אלים למשטר דמוקרטי. פרזדורסקי (Przeworski 1991) דן בסוגיה זו בעזרת תורת המשחקים, ומראה כיצד התוצאות משתנות בהתאם לתמורה שהמושגים החברתיים האלה מקבלים ולאמנותיהם. המסקנה היא, שהתודעה הטביר היחיד לשוני דמוקרטי לא-אלים הוא שתומכי

ברמקורטיה באופנים אחרים כי העליות גבוהות. סוציולוגים רבים פותחים בכתיבת הפעולה הקולקטיבית בבואם להסביר נורמות (לדוגמה, 1937 Parsons), למרות שבדרך כלל הם משתמשים בניית תפקודי כדי להסביר נורמות. במונחי התועלות הכוללות שהן מוגברות. ורואים את הנורמות כפעולות באמצעות חיברות ולא באמצעות תמריצים. דבר שלחתושת רבים מהם הוא תיאור עדיף של אופן ההשפעה של נורמות על פעולה (דבר שלחתושת רבים מהם הוא תיאור עדיף של אופן ההשפעה של נורמות על פעולה נכונה" מקובלת למדי בקרב תיאורטיקנים של בחירה רציונלית, יש ביניהם הטוענים כי אין די בכך, שכן תפיסה זו מתעלמת מאפקט השחיקה שיש לאינטרס העצמי על הפעולה הקולקטיבית: אלה שאינם מציינים להפק ממה תועלת אם האחרים מציינים (לדוגמה, עלות איפיונה, בכל זאת עשויים להפיק ממנה תועלת אם האחרים מציינים). (Taylor 1987: 29-30. ויש גם בעיות אמפיריות, שאליון אשוב בהמשך.

אידיאולוגיות

נוסחה נוספת על הבקורות הסוציולוגית הבסיסית נוגעת לאידאולוגיות. ניתן לראות באידאולוגיות מבנים של אמונה, המייחסים משמעות לפעולה. בעיני סוציולוגים רבים, התכונה העיקרית של הפעולה האנושית היא היותה משמעותית ליחיד (לדוגמה, 1958 Winch). סוציולוגים רבים יסכימו, כי אפשר לראות פעולה רציונלית או אידאולוגית רק במסגרת הקשר של מערכת משמעות מסוימת, או מערך שיש מסוים. כמו כן, במקרים רבים אי-אפשר לפרש פעולה מנקודת מבט תכליתית נדידה, למעשה, פעולות סמליות וטקסיות ממלאות תפקיד מכריע בפוליטיקה (Edelman 1964). והיותה של יחידים מתעצבות בתהליכים חברתיים מורכבים, שבהם השיח מתגבש ומשונה, ואשר מנגזקים בתהליכים חברתיים מורכבים בהתבטאות אמונות והעדפות, והם מצביעים גיבוש זהות מסוג זה חשיבות מכרעת בהתבטאות אמונות והעדפות, על ידי תהליכי שוב על העובדה, שמרכיבים מרכיבים במחל הבחירה הרציונלית נקבעים על ידי תהליכי שיח חברתי שאינם מתיישבים עם הגישות של בחירה רציונלית.

אילו הן ללא ספק בקורות בעלות חשיבות, אבל אותם טיעונם נגד תקפים גם כאן. במחקרים עדכניים על אידיאולוגיה ושיח שדרות הכרה נרחבת, כי החיזר עמיד במידה לא מבוטלת מול כפייה אידיאולוגית, וכי מבנים אידיאולוגיים נולדים, משועתקים ומשתנים כתוצאה מפעולות של יחידים, שהחלקן רציונליות ותכליתיות (Norval 2000).

הם מוסיפים ובודקים גם כיצד בחירות רציונליות משעתקות מבנים או משנות אותם. במובן זה יכולה הבחירה הרציונלית להיות חלק מנישה מבנית. אשוב לנקודה זו בדיון בסכרבים של בחירה רציונלית למוסדות פוליטיים.

נומרות

הטיעונים הכלליים שהובאו כאן ביחס למבנה חברתי תקפים גם ביחס לנומרות. בהתמכר על כתביהם של האבות המייסדים של הסוציולוגיה, נכון דו"קרה"ים (Duckheim), מוגישים סוציולוגים רבים התנהגות מונהגת-נורמות, כאשר הנורמות החברתיות נתפסות כנובעות מתוך הצורך של החברה בשילוב מערכות. על אף שהן מכירות באפשרות של התנהגות אנומית ולקויה תפקודית, בדרך כלל ממעיטות גישות כלליות כאלה בערכה של פעולה רציונלית מנומרת-מטרה. חוקרי הבחירה הרציונליות דנים בנומרות משתי זוויות הראשונה רואה בנומרות **התנהגות מוסכמת** הפרטות בעיית של תיאום. לא משנה אם כולם נוהגים בצד שמאל של מניעת התנהגויות, בצד מנין; שני הפתרונות טובים באותה מידה מנקודת המבט של מניעת התנהגויות. **כל עוד כל אחד מצפה של האחרים יציינו תמיד למוסכמה**. ביציג על פי תורת המשחקים, שני הפתרונות הם ברתניים שיווני-משקל, כך שבעיית התיאום היא היבט נוסף של בעיית ריבוי האיזונים שדונו לעיל. בעקבות עבודתו של למרדה באמצעות (Lewis 1969) אפשר להוכיח, שנומרות כאלו יכולות להתפתח דרך למרדה באמצעות ניסוי וטעייה, בדרך דומה למשחקים האבולוציוניים שדונו לעיל (Segden 1986).

מן הזווית השנייה, חוקרי הבחירה הרציונלית רואים בנומרות פקודות "להיות טוב" – להתנהג באופן הממקסם את טובת החברה כשיש בעיית פעולה קולקטיבית, כך שברמת Ullmann-Margalit 1977; Gauchier, (לדוגמה, 1977). הצעד הרציונלי יהיה להצטרף לכלל (לדוגמה, 1977). למשל, אחת הדרכים להסביר מדוע יחידים טורחים להצביע עבור המפלגה שהם מעדיפים הוא הסיכוי האפסי שדובר ישיע על חוצאות הבחירות הכלליות. היא לומר שהאזרחים הנוגים מביצוע חובתם האזרחית. בהחלטה אם להצביע הם מצביעים אפוא את התמריץ הזה מל העליות הכרוכות בהצבעה (Riker and Ordeshook 1993). והשוו 1968). ההשלכות הכלליות של קו חשיבה זה הן, שיש יותר סיכוי כי אנשים יציינו לנומרות כאשר עלויות הציות נמוכות, ויש להם אינם מתיישבים ללא מחשבה. למשל, אנשים מצביעים כי העלויות נמוכות; הם אינם מתיישבים

המטיים את השימוש במידע הנכנס; ממאמצים מוגבלים לחיפוש הפתרונות הזמינים; מלוצים לוצציייר קלביים, גם במחיר של כשילון בהשגת היעד; מ"שידדו" האמצעים והפיתכס למטרות בני עצמן; ותחלולאים אונוניים נוספים (March and Olsen 1984; Hindess 1988). תכופות קורה, שמקור ההחלטות הוא בשיקוליהם של פלגים יריבים, בחוסר מעשה, או בוצע לוחימעו מביעות או ממבי סתום פוליטי פנימי. לרבות מתפעות אלו יש אמנם מקבילות ברמת היחיד (ראו בסעיף הבא), אך הן מעמידות בספק את אופן ההתייחסות של תיאוריית הברירה הרציונלית לשיקונים קולקטיביים.

נהוג לטעון, שהבחירה הרציונלית מתארת יחידים כאטומים חברתיים מבודדים – מקורות אוטונומיים ונפרדים של סיבתיזות חברתית בתוך התהליך החברתי. בניגוד לכך, עיקר המחקר הסוציולוגי מתמקד בקשרי המגמלין בין יחידים. אין פירוש הדבר שהקשרים מתקיימים בין יחידים מכוונים לחלוטין, אלא שהקשרים מעצבים ומשנים את זהות היחיד באופן מכליני. יש הטוענים, כי התמונה האטומוסטית המצטיירת מתיאוריית הברירה הרציונלית עולה בקנה אחד עם אידיאולוגיות אינדיבידואליסטיות אחרות, התומכות בסטטוס קוו החברתי בהחישן את המציאות הקיומית של קבוצות חברתיות, קהילות, מעמדות חברתיים, ואפילו תְּקָלוֹת. בה בעת, צורות של פעולה פוליטית, אשר מאשרות את זהותו החברתית של היחיד ואשר אינן מבוססות על אוניטי עצמי, אינן זוכות בחותמת ההכשר של הרציונליות (Benn 1976; Sen 1970). יש גם הטוענים, כי עצם הדיעון של רציונליות, שאותו מהללת תיאוריית הברירה הרציונלית, הוא ייחודי מבחינה היסטורית ותרבותית לחברות קפיטליסטיות בלבד. הלוגיקה המחה אותו פוסלת צורות אחרות של השיבה ושל הבנה, ובמיוחד כל תפיסה של הרציונליות אשר מציגה באור בעייתי את המטרות שלהשגתן מכוונת הפעולה (Dyck 1990). בקיצור, תמונת העולם הפוליטי על פי הברירה הרציונלית היא בבואה מעוותת של מציאות שאפשר להגיע אליה רק בקפיטליזם, המולידה צורות של הבנת היצירה הפוליטית אשר מנועות למעשה כל בקורות, פרט לדרודה ביותר, על הסטטוס קוו החברתי (MacPherson 1970).

רואה לך, שתיאוריית הברירה הרציונלית אינה צריכה להיות מחויבת לראיית היחיד כאטום חברתי מבודד יותר משהיא מחויבת לראותו כבעל אינטרס עצמי: בניית מודל הברירה הרציונלית מתחילה באמונות ובהעדפות נחותות, יהיה מקורן אשר יהיה (Gintis 2000). מבחינה היסטורית, בודאי שאי-אפשר להזן על הדיעון שהרציונליות המסדית היפועה לראשונה עם כלכלת השוק הקפיטליסטית: לאחת מצורות הפעולה האנושית היא הייתה מזה ומעולם בעלת חשיבות רבה מחוץ למגע המשפחתי המיידי (לדוגמה,

של נרחיב נאמר, כי לעיתים קרובות יוצר היחיד צירופים חודשים מתוך מרכיבים של אידיאולוגיה אחת או יותר במטרה לקדם בעיילות אינטרס כלשהו, ולכן יכולות להיות השפעות פוליטיות עמוקות. זאת ועוד, אף שיש הוזהים את ההשקפה כי אידיאולוגיה היא תודעה כוחית, בטענה שלא קיימות אמות מידה אוניברסליות שעל פיהן אפשר לשפוט את האמת, הרי שכיום מרבם להגדיר אידיאולוגיה כמרכיב אמונה המשרתת את האינטרסים של אנשים מסוימים ומקפחת אחרים (Norval 2000). אין ספק שרעיון זה שופך אור על התחרות בין מפלגות. לדוגמה, השמרנות בנוסח תאצ'ר שאבה מהליברליזם ומזרמים מסורתיים במחנה השמרני, ובמידה מסוימת הייתה יציר רעיוני יזום ומחושב. מטעים יכחישו את הקשר בינה לבין אי-השוויון הממרחף הבררית.

היש בכוחה של הברירה הרציונלית לעשות יותר מכך לשפוך אור על השאלה כיצד משתנים מבנים אידיאולוגיים? אני מאמין שכן, כפי שמוכיח מחקריו של ויליאם רייקר (Riker 1982) על מניפולציות בממדי הסוגיות הנדונות במשטרלים דמוקרטיים. בהתבסס על תוצאות פורמליות שהתקבלו מתיאוריית מרחביות של הצבעות וברירות (למשל Ordeshook 1986), הראה רייקר, כי פוליטיקאים עלולים לערער את יציבות הרוח על ידי הכנסת ממדים נוספים לסוגיות הנדונות במערכת הברירות, ולגבש רוח על ידי קיום דיון נפרד בכל סוגיה. אף שרייקר רואה אסטרטגיות כאלו כביטויים של אינטרס עצמי של האליטות וכאנטי-דמוקרטיים, אחרים רואים בהן צורות של "מלאכת הפוליטיקה", העשויות לפעול לטובת הכלל (Nagel 1993). אחת הדרכים לפיתוח הטיעון של רייקר – אם כי לא בהכרח בדרך שרייקר עצמו היה בוחר – היא לטעון שמאחורי המניפולציה שעושים הפוליטיקאים בממדי הסוגיות מסתתרים ההבנה, או תגובת, של אידיאולוגיות אשר "כוללות" או "שוללות" שאלות מסוימות ואת קשרי המגמלין ביניהן. הטיעון של רייקר מבהיר היטב איך ניתן לקשור בין תנועות אידיאולוגיות כאלו לבין ההצלחה האלקטורלית של מפלגות, ולבין גורלה של מדיניות מסוימת. ברמת החקיקה.

כללים ומסוכמות

סוציולוגים אונוניים טוענים, שגם אם אצל השחקנים הקולקטיביים מתקיימים תהליכי שיקול דיון במטרה להשיג יעדים נתונים, הרי שההתלככים הללו מושפעים מאוד מן הכללים והמסוכמות המשמשים למיון של בעיות לקטגוריות: מפיננים פדי-נמטיים

יחידים (למשל, Colliard 1978). גם המודל של מרגוליס מאפשר שינוי המשקל היחסי המיוחס לאינטרס העצמי לראינטרסים של אחרים, כאשר ייחוס משקל-יתר לאינטרס העצמי נעשה על פי מידת האלטרואיזם שהפגין היחיד בעבר הקרוב (Margolis 1990). יש הקוראים לשימוש מקיף יותר בשיטת מידול זו (למשל, Ginsis, 1990c; Mansbridge 2000), אבל היא מעלה בעיית מתודולוגיות שאליון אשוב בתמשך.

מתברר, שצורות מטימות של אלטרואיזם יכולות להיות צורות מוטיות של אינטרס עצמי. הבולגיים הראו, כי מאחר שלבני משפחה יש חומר גנטי משותף, הרי שהקרבה עצמית לטובת קרוב משפחה עשויה להגדיל את סיכויי השרידה של הגנים שלם. אם כן, ייתכן שאלטרואיזם בין קרובי משפחה נבדל לשם המשכיות במסגרת תהליכי הברירה האבולוציוניים. בנוסף, במונחים אבולוציוניים ייתכן שמשותלם לעזור עכשיו לאחר מתוך ציפייה שהוא יעזור לכם בעתיד, כך שגם לאלטרואיזם הדדי יש ביסוס אבולוציוני. תיאורית הפעולה הקולקטיבית במסגרת תורת המשחקים עשתה רבות להבהרת התנאים שבהם עשוי אלטרואיזם הדדי כזה להתרחש בהקשרים שבהם נקטים אותו באופן מודע, וגם כאשר הוא נבחר בתהליכים של אבולוציה חברתית: פעולות "יפות" חייבות להיות מותנות בכך שהאחרים פעלו "יפה" בעבר, כאשר אלה שהתנהגו "לא יפה" נענשים; פעילות המוגדלן אינה יכולה להיות תחומה במסגרת זמן מוגדרת; אסור שהיחיד יתקד יותר על המידה בטווח הקצר; ואסור שהתעלות קצרות הטווח מתנהגות "לא יפה" יהיו נבורות מדי (Frank 1992; Axelrod 1984; Taylor 1984; Ginsis 2000).

פסיכולוגים רבים מתייחסים לקבלת החלטות רציונלית תמציתית, המתקדמת לאידיאל של מודל הברירה הרציונלית מן הזרם המרכזי, כאל תופעה נדירה יחסית (ראו למשל, Witman 1991; Janis and Mann 1977: 21-23). מעבר למגבלות הקוגניטיביות שהדגישו חוקרים כמו הרברט סימון (Herbert Simon), הרי עקב רגשות ודחפים בלתי-מודעים, במצבים רבים לא סביר שתתקיים רמת היחזק הדרושה לשם נקיטת גישה תמציתית (Elsner 1989a). החלטות מתקבלות פעמים רבות כרי לשימוש על עקביות ביחס לפעולות עבר, להפחית לחצים במערכת האמונות של היחיד (דיסוננס קוגניטיבי), או בשל האוריינטציה הנוורמטיבית שלו, יותר מאשר על סמך חישוב מאמצעים היעילים ביותר להשגת מטרת נתונת. הנורמות שהיחיד מציית להן יוראותיינטציה שלו בפועל יכולות לשלול את שקילתן של אופציות ישימות אחרות ולמנוע השגת מידע רלבנטי, וכן לחסות את קבלת ההחלטות ולהחזקה מן המועיל רציונלית (Etzioni 1992).

191-204. Sahlins 1972). הראיתי קודם, שיש מרכיב של קשר גומלין חברתיים, הנוגע להשערויות משותפות, שאי-אפשר לסלקו מהסברים של בחירה רציונלית – אלא על ידי העלאת החסר של תהליך אבולוציוני חברתי.

ביקורת הפסיכולוגים

פסיכולוגים טוענים בדרך כלל, כי מניעי היחיד אינם משקפים בהכרח אינטרס עצמי: הקנאה היא יסוד חשוב, אך היא אינה מתיישבת עם אינטרס עצמי; רחפים כמו נקמת, אשמה ותאוות בצע יכולים להתקיים בין אם אנו מכירים בהם באופן מודע ובין אם לא. המבוקרים מודאגים במיוחד מהדדת של האלטרואיזם ממרבית המודלים של התחידה הרציונלית בפוליטיקה (לדוגמה, Mansbridge 1990a). הם טוענים, כי ממצאים אמפיריים מורים שייחודים פועלים תכופות באופן אלטרואיסטי בחיים הפוליטיים. לדוגמה, אף שהצפייות הכלכליות האיטיות של היחיד עשירות כמוכן להשפיע על אופן הצבעתו, הרי שיש ראיות משמעותיות לכך שיש חשיבות גם למצב הכללי של המשק, ומכאן שהבחירות מרבים להתעניין גם ברווחת זולתם (למשל, Seas and Funk 1990). כשהיחיד פועל בהתאם לנורמות חברתיות, לעיתים קרובות נראה כי יש בכך גם הקרבה מטימות של האינטרס העצמי.

בחירה רציונלית המתרחשת על פי נורמות אינה קשורה בהכרח להנחת האינטרס העצמי. לדוגמה, תיאוריית הבחירה החברתית אינה מניחה שום הנחות לגבי המניעים שמאחורי העדפות היחיד, שכן היא עוסקת רק בבקיה כיצד ניתן לסקום את מניעי היחידים כדי להגיע לבחירה של כלל החברה. תיאורטיקנים של בחירה רציונלית המועדפים להסביר תופעות פוליטיות היו תמיד ערים לחשיבות האלטרואיזם (למשל, Downs 1957: 29). בדרך כלל הייתה עמדתם, כי מן הראוי להגביל את יישומי הבחירה הרציונלית לאותם תחומים שבהם האינטרס העצמי שולט, מסקנה התמכת על ידי כמה ממבקריהם (למשל, Green and Shapiro 1994). לדוגמה, אולסון טען, שההתיאוריה שלו על פעולה קולקטיבית מתאימה ביותר ליישום על קבוצות אינטרסים כלכליים ולא פילנתרופיים (Olson 1965: 64-65). השאלה היא איפוא, איזה מרחב פעולה מותרת התוויה צנועה כזו לתיאורטיקנים של הבחירה הרציונלית.

אחת הדרכים לעקיפת בעיית האלטרואיזם היא הטענה, שהיחיד מפק הנאה משותח זולתו. לא קשה למל תופעה זו במונחים של פעילות גומלין תועלתנית חויבת בין

המסוגל" של הסטוטוס קוו (Hargreaves-Heap *et al.* 1992: 38). במקום לנבש אומדני סבידות סובייקטיביים, המקבילים למעשה לאומדני סיכון שחושבו באופן אובייקטיבי, בדרך כלל חש היחיד תחושות עמומות ובלתי-מוגדרות ביחס לאי-ודאות, ונמנע מכל אי-בהירות ביחס לסיכונים האמיתיים הניצבים בפניו (Einhorn and Hogarth 1986: 42). – (prospect theory) – חלופה לתאוריה המרכזית של מיקסים וועלת צפויה בתנאי אי-ודאות – ששורכללה ונוסחה בהרחבה ונבחנה אמפירית, גם בתחום החסמים הבלעלאומיים (Farnham 1994).

נראה, כי הרעיון שמצויים בתוכנו מספר רב של "עצמיים" (multiple selfs), המסוכסכים ביניהם, מסוגל להסביר כמה מצורותיה של התנהגות אי-רציונלית שניתן לצפות בה, ולו גם באופן מטאפורי בלבד (Elsner 1985b). לרעיון זה היסטוריה ארוכה במחשבה הפילוסופית, והוא מרכזי גם בפסיכולוגיה, לא רק בעקבות עבודתו של פרויד (Freud). חריגות מהנהגת ההעברה, המהותית לכל המודלים המקובלים במקבלת החלטות, הן תופעה נפוצה. אפשר לקשר זאת לדעיון שליחיד יש "יריבי עצמיים", הואים את ההחלטה מתקדורת מבט שונות, ומתענים את האפשרות לפעול בצורה רציונלית במובן המקובל (Steedman and Krause 1985). אף שאולי יש לנו מעין דירוג מטא-העדפות (האומר לנו איזה "עצמי" ישלט בהקשר נתון (Sen 1977)), ייתכן שקונפליקט בקבלת החלטות נובע מקונפליקטים פנימיים בין ה"עצמיים" השונים. קונטרון וטבסקי טוענים, כי רמייה עצמית בלתי-מודעת – שמונחה משתמע הרעיון ש"עצמי" אחד מרמה את ה"עצמיים" האחרים – עשויה להסביר מדוע אנשים החלים לקלפי בזים הבחירות (Quattrone and Tversky 1988). הרמייה העצמית מתבטאת באמונה שאם תצביעו, זה יקווד אחרים כמוכם להצביע גם כן, מה שהופך את הצבעתכם-שלכם למועילה ברמה חוצצונית-תכליתית. לאחורונה ניסה גרפסטין (Gratstein 1999) לבנות מחדש את תיאורית הפעולה הקולקטיבית סביב נקודה זו. את חולשת הדיון אפשר לראות כמחנה בחוסר יכולתו של "העצמי תכליתי" לשלוט בדהפסם אמפולטיביים, ובכללם דחיית ספקוים מיידיים, על מנת ליחנות מתמזל גדל יותר בעתיד. הרעיון שיש לנו גם עצמי רציונלי תכליתי, המתרכז באינטרסים של זוג עצמי קשוב חברתית ומותחה על ידי-נורמות, מצייע דרך למחשבה על המפתחים שהיחיד מתנסה בהם כאשר האינטרס העצמי מתנגש עם עשיית הדבר הנכון במישור התורמטיבי.

מן הראיות המסקרות בסעיף זה עולה, כי המודלים המקובלים לקבלת החלטות לוקים באי-דיוקים תיאוריים, ומגיבים נבויים נכונים רק בתחומי "ישום מוגבלים למדי, בשיעוראות למה שסבורים חלק מהתאורטיקנים של הבחירה הרציונלית. ברור שעדיין

קונפליקטים בקבלת החלטות מתרחשים כאשר היחיד אינו מסוגל למצוא חלופה המספקת בעת ובעונה אחת את כל קרייני. הדבר יוצר בעיית בתיאורית ההחלטה תורמטיבית (Levi 1986), ואף נוטה לחולל התנהגות אי-רציונלית. קונפליקטים בתחלטה מהווים מקור למוח ומצוקה. בבל נתב פעולה שייבחר יהיו הפסדים; טעיות מוגדרות פועלות בו זמנית לאימוץ קו פעולה מסוים ודחייתו (46-45: 1977: 45-46). (Janis and Mann) קונפליקטים בהחלטה מובילים גם להססנות, לניסיון להימנע מכל בחירה שהיא, ולצוריות שונות של חישנות הוטות להוביל לקבלת החלטות גורעה (Mann and Janis 1977). הרטה ביחס להחלטות עבר, שהתקבלו למרות שהקונפליקטים לא נפתרו, עלולה לשתק את מקבל החלטה. כאשר קיים קונפליקט בהחלטה, קיימת סבירות גבוהה להופעת "התמקד" – רציונליזציה בדיעבד ואולי אף בלתי-מודעת של הדעה, כי החלופה שבחרה היא אכן הטובה ביותר – במקרה שהתקבלה החלטה כלשהי (Janis 1977: 91-93). להמשיך באותה הדרך, ולהקפא כל שיקול הנוגע לחלופות אחרות, אפילו אם הוא מרע לכך שזה אינו בהכרח הדבר הרצוי לעשותו (15: 1977: 15). (Janis and Mann) מקרי מבחן בתחומים כגון קבלת החלטות במדיניות חוץ מעלים, כי פתולוגיות מסוג זה כנראה נפוצות למדי בהיים הפוליטיים (1972: Janis).

במקרים רבים, הטיפול במידע חדש אינו נייטרלי. תחת זאת מתאמים אותו לדפוסים אמנות קיימים, ולעיתים קרובות מתעלמים ממנו אם אי-אפשר לפשר אותו בדרך זו. לדוגמה, קיימת "רטיית עיון", או פְּשָל בהחלטה אומדני הסבירות הראשוניים לאור מידע חדש (14-18: 1982: Tversky and Kahneman). מוקד תשומת הלב של היחיד ממלא תפקיד חשוב ביותר בהסברת התנהגותו, שכן טיפוסיו הוא שהיחיד יתעלם מהיבטים רלבנטיים וחשובים של המציאות (13: 1986: 73-79). (Simon) היחיד מסתמך על כמה עקרונות היררכטיים ונתונים מוגבלים כדי להעריך סיכונים, וברוב המקרים החוצאה היא כשילון בהערכת סיכונים. לבעיות אלו תפקיד מרכזי בהסברים לגבי קבלת החלטות בתחומים כגון מדיניות חוץ (1976: Jervis).

יש סיסיות נרחבות, שיטתיות ומהותיות בהתנהגות לעומת הניבויים שמפיק מודל הנתעלת האפיה (1992: Hargreaves-Heap *et al.*). לדוגמה, תיאורים שונים של בעיות בהחלטה מולידים בדרך כלל גם בחירות שונות. למרות שמסקרות המבט של הגישה הקונבנציונלית הן זהות למדי (79-73: 1986: 73-79). (Tversky and Kahneman) בני אדם מוכנים לקחת סיכונים גדולים כדי לשמר את המצב הקיים, אבל הם נרתעים מלקחת סיכון לכי לשפר את מצבם, כך שעמדתם כלפי נטילת סיכונים משתנה בהתאם ל"אפסט

גריין ושיפירו טוענים גם, כי מדגלים של בחזירה רצינולית הם בעיקרם עדיעבד: בוני המודל "סיביריני" תופעות ידועות במונחים של מודל שונבה, לפחות בחלקו, על סמך הסקת מסקנות מודל המקרים שנגזפו ומשתמשים באותם מקרים עצמם כרי "לברוק" את המודל. הם סבורים, כי יומרותה האמפיריות של גישת הבחירה הרצינולית הן מוגזמות, וטוענים כי החלופות האחרות מציעות הסברים טובים יותר, בהתאם להקשר. גריין ושיפירו מתמודדים באופן בלעדי בחתום מתקור צר, פוליטיקה אמריקאית, אך וולט (Walt 1999) מעלה טיעונים דומים ביחס למספר תרומות מפורסמות לחקר היחסים הבילגאמיים. בקורות אלו מתעלמות משלל ההשערות החדשניות והדוגמאות של מחקר אמפירי קפדני המציעות בספרות. אם ניקח דוגמה אחת, הגיבויים של לאבר ושפסל (Laver and Shepsle 1996), השאובים מתורת המשחקים ומידול מרחבי, ביחס לחשיבותן של מפלגות מרכז חזקות כציר של קואליציות שלטוניות, נראה כי הם גם חדשניים וגם מבוססים היטב מבחינה אמפירית.

גריין ושיפירו אינם משווים בין בחירה רצינולית לבין גישות אחרות (השוו 1970 Bary); אף שיביישגומים מסוימים התמיכה האמפירית בבחירה רצינולית היא אכן רעועה, כך הדבר גם בגישות שקודות המוצא שלהן היא, נגיה, תרבות פוליטית או מבנה חברתי. למעשה, קשה להעלות על הדעת גישה כלשהי למדע המדינה שלא היעמדה פעם אחר פעם בספק לאור העובדות שהגובה הצפוי. עמדה מתנדלוגנית פחות נאזיבת תהיה אפוא לשאל, האם הבחירה הרצינולית מוציאה יותר מנישות אחרות במונחי הצלחה האמפירית שלה בתחומים שבהם קיימת חפיפה ביניהן; והאם היא לוקה בדריכה במקום במונחים של העלאת תועלת חדשות (Lakatos 1978). רק אם התשובה לשתי השאלות הללו חיובית, אפשר לפסול את הבחירה הרצינולית במונחים אמפיריים.

לסיכום, המם שבתחומי יישום רבים לוקה מודל הזרם המרכזי של הבחירה הרצינולית בתוסר סבירות תיאורית, היחיד בכל זאת מקבל החלטות רצינוליות למדי, ובהתייחס למטרות המוגדרות במידה סבירה, המשרד הדבקות בגישת הזרם המרכזי פירושו כפינת המשרד ההתפתחות של תיאוריית הבחירה הרצינולית בכתונת משוגעים. לפיכך, דאוי לזכר מאמך במתרח וביישום גיסאות אחרות של המודל, שאינו מן הזרם המרכזי, אשר ישאיר מקום לרצינוליות מוגבלת, לבחירה בתנאי אי-ידיאות שלא בהתאם לגישת תועלת הצפוייה, ולמניעים שאינם אוניאסיטיים או "מוסריים" לזוגות. בתיאוריית הבחירה הקולקטיבית כפי שיושמה בתנועות חברתיות ברור כי הדרך להתקדם היא בחיובי של: בחינת טווח תנועת רחב יותר (לדוגמה, Choong 1991, Opp 1986); בחינת תופעות של החידי בדבר הסבירות או פעולות החידי עצמן יעילי,

אפשר לטעון, כי המודלים המרכזיים מצגיבים אמיתמירה להתנהגות רצינולית שאליה ניתן להשוות התנהגות בפועל, וכי יש במצא תהליכי קבלת החלטות אשר מקרבים למודל שמציב הזרם המרכזי. בהקבלה לטיעונים שהועלו ביחס לגישת הרצינולית המוגבלת, גם כאן עולה טיעון מבוסס בזכות מודל מודיק יותר מבחינה תיאורית, שיסביר את דרך הטיפול של החידי במידע ובאידואות.

ביקורת הזרם המרכזי: במדע המדינה

מדיעני מדינה רבים טוענים, כי לבחירה הרצינולית הישגים אמפיריים דלים. גריין ושיפירו (Green and Shapiro 1994) הם מדובריה הבולטים של גישה זו, וכתביהם מעוררים מדי פעם מסחי בקורות נגדיים מכיוונם של החיאורטיקנים של הבחירה הרצינולית (Fedman 1996). הם טוענים, שהיצון של החיאורטיקנים של הבחירה הרצינולית להציג מודל בעל ישימות אוניבסלית בפוליטיקה גורם להם להתחמק ולהתעלם מראיות סותרות. מודלים של בחירה רצינולית הם "המקמקים" בזמן זה שלא ניתן למדוד במישור רבים מן המשגתם, ובמיוחד העדפות. כך יכולים הכותבים לחמוק מהפרכת, למשל על ידי שינוי התנחות לגבי מניעי החידי והרחקתן מתחומי האניאורס העצמי, כפי שנועשה במטרה להסביר עובדות הנוגעות לשיעורי הצביעה במונחי תגמול נורמטיבי, או בניסיון להסביר פעולה קולקטיבית במונחי התגמול הנובע מאישור וחזוק החות הפוליטית, בנוסף למניעים מוסריים אחרים.

בחירה רצינולית אינה מהיובת שהעודפותיו של החידי ישקפו דוקא אינטרס עצמי; כל עוד התועלות מוגדרות היטב, ויוצרות דירוג חלקי של הברירות, תהליך המידול יכול להישיר. אבל ברעג שהמודל מתרחק מוהתק האינטרס העצמי, כפי שנועשה בתחומים מסוימים בשלבי הפיתוח של מחקרי החוד הראשון, הוא מסתכן בכך שאי-אפשר יהיה לברוק וכי הוא יהיה טאוטולוגי עד נביבתי: החידי פעל כפי שפעל מפני שהפיק מכל תועלות כלשהן, ואנחנו יודעים שהוא חייב להיות נכון משום שאנו רואים אותו בפועל. וברור שיצרוף כלשהו של אינטרס עצמי זאלטוריאזים תמיד ינוב את תגובי הנוחי (השוו 1970: 19-23 Bary). עם זאת, גריין ושיפירו מוזימים בתאור הסכנות נקודות המפתח כאן הן הנחת הנחות מוצקות באשר לחשיבותם החיסית של שני המניעים בהקשר האמפירי המסוים שנדון, כך שהמודל יהיה נתון להפרכת; ובהנחת הסבריים אפשריים אחרים לאנומליות האמפיריות שנוצפות, במקום להעדיף את הנחות הרצינוליות על ידי ביצוע תקוננים נוספים אדחוק במודל הנועתי (Ward 1996).

המשיחק, ואשר האחרים יכולים להסיק שהיה מבצע רק במצב של שיווי-משקל, אם השחקן האחר הוא מסוג מסוים ידוע. "איתות" זה מתבצע כשהאחרים מתקנים, או "מערכנים" את האמונות המקוריות שלהם ביחס לשחקן הראשון, בדרך כלל על ידי צמצום טווח הסוגים האפשריים שעמם הוא יכול לוימנות, ותכופות עד כדי סוג אחד בלבד. בדרך זו עוסק המחל בהבטיבם של למלדה. שוב, "איתותים" מסוג זה יכולים להיות "בלתיפיים", שבהם השחקן "מעמיד פנים" שהוא משהו אחר, כדי להשיג תמורה גדולה יותר על ידי הטעיית האחרים. רעיון שיווי-המשקל שנדון לעיל דורש אם כן תקיף שישחק את הסכיכוכים האלה: למעשה, בכל פעם שהם מבצעים מחלן, חייבות אמונותיהם של השחקנים לתמוך בפעולות שהם מתכוונים לנקוט כפעולות רציונליות: ותאמונות, בצידוף "אמונות קודמות" שקיימות עם תחילת המשחק, חייבות לאפשר חסרת מסקנות נכונות לוגיות מתוך צפייה במהלכים הקודמים של האחרים.

חורף בעינינו הטכניות מוצאת מסגרת זו יותר ויותר יישומים במדע המדינה וביחסים בינלאומיים. אחד היישומים נוגע להקשורת בין מובילי הדעה לבין האורחים. אחד הרעיונות המרכזיים בתיאוריית הבחירה הרציונלית הוא, שהשגת מלוא הידע הוא מחלן אי-רציונלי כאשר המחיר המדיע יקר, כפי שהוא באמת ברוב ההקשרים הפוליטיים. חוזר מרבה להסתמך על סימונים הלקוחים מאיריאולוגיות כאמצעי חסכוני בקבלת החלטות פוליטיות: למשל, הוא מצביע למפלגה בעלת התווית האיריאולוגיות שממנה עולה כי היא זו שהכיכוכים שהיא תשרת את האינטרסים שלו הם הגבוהים ביותר, משום שלמדידת כל מצעי המפלגות גולת זמן רב, גם אם אינה יקרה במונחים כספיים (Downs 1957). מצביעים מסתמכים גם על מובילי דעה לשם קבלת מדיע (Downs 1957; אצל Popkin 1991 יש סקירה טובה). השאלה הנשאלת היא, האם אזרחים במשטר דמוקרטי יכולים לצפות לקבל מדיע אמין. יש הטוענים, שמדיע פרטי יועבר רק בין שחקנים המאמינים שיש להם אינטרסים דומים, כך שלא סביר שמוחוקקים, למשל, יתחלקו ביניהם במדיע שברשותם (Austin-Smith 1990). ואולם, למעצבי הדעה יש תמריצים לחיות מהימנים ולספק מדיע אמין. אפילו למי שהאינטרסים היסודיים שלו אינם זהים לאלה שלהם, לדוגמה, יש למצביעים דרכים לא יקרות לבדיקת מדיע, ואלו מרחיקות לפעמים ממתן מדיע כוזב (Lupia and McCubbins 1998). כדי לבדוק את המדיע יכולים מצביעים להפעיל את כלי התקשורת ופרשנים פוליטיים עצמאיים, ולהשתמש בחסותן של קבוצות האינטרסים שאליהן הם משתייכים או שאינן הם מודאגים. בהשתמשם במסגרת משגורת (Lupia and McCubbins 1998) לתבררת התנאים שבהם נרחלים מובילי מדיע קבוצתיים (Lupia and McCubbins 1998) ולהתאים כוזבים, והתנאים שבהם המצביעים יאמינו להם. כך יכולה

באופן שמאפשר לו "להחליק" מדיע "אובייקטיבי" (לדוגמה, 1991 Dunleavy): ובחיתול באופן מנקרות המבט של רציונליות מוגבלת (לדוגמה, 1997 Ostrom). רק אז תתחיל הפעולה הפעולה הקולקטיבית לשקף את העובדות הנחשפות במחקרים אמפיריים תיאוריים הפעולה את מובלות הנטייה המקובלת, אך מרחיבים כי יש רציונליות מקום רבים, המוכיחים את מובלות הנטייה המקובלת (לדוגמה, 1997 Finkel and Maloney; 1994 Wibley et al.). אבל במשור המתודולוגי עלינו להקפיד שלא לזנון יותר מדי על הבחירה חשוב בהסברים (לדוגמה, 1998 Muller). אבל במשור המתודולוגי עלינו להקפיד שלא לזנון יותר מדי על הבחירה הרציונלית כשזו אינה מתפקדת כהלכה, אפילו לאחר תיקונים ושינויים.

התפתחויות: לאו מתקדמת הבחירה הרציונלית

הבחירה הרציונלית אינה סטטית, אלא היא מסלול מחקרי פעיל המוגב לבקורות הבחירה הישנויים הקשים לכמות, אך הברורים למור מקריאת כתיב העני המובילים מבחין. אחד הישנויים הקשים לכמות, אך הברורים הרציונלית נטוים יותר יותר בהצאת בתחום, הוא שההיאורטיקונים של הבחירה הרציונלית נטוים יותר בהצאת במקום נתונים המאשישים במדויק את השערוות המחוק הגזרות מן המודלים שלהם, במקום להשתמש באקסטרודות או למצוא מקרים בודדים המאשרים אותן. זוהי בחלקה תגובה לסוג הבקורות שמעלים גרין ושיפרין. בחלק זה יידונו בחור העמקה שמת מנתן עיקריות בבחירה הרציונלית: הניסיון לספל בתפוצה לא-שיוויונית של מדיע ובהצפת מדיע, ובחירה רציונלית מוסדית, המהווה חלק נכבד מן ה"גילוי מחדיש" של חשיבות המוסדות ובחירה המדינה (ראו פרק 14).

אחת הבקורות החכופות, אם כי השנויות, המוסדות בבחירה הרציונלית, היא שזו מוגדרת כי כל שחקן יודע כל מה שרלבנטי לשם קבלת החלטה רציונלית בעליל. למעשה, כפי שראינו, תורת המשחקים עסקה מראשיתה באי-דאיות, אבל התנהח חייתה, שכל המדיע הקיים הופך באופן שווה בין השחקנים. בשנות ה-80 של המאה ה-20 החלו כלכלנים וחוקרי תורת המשחקים לפתל משחקים המבוססים על מדיע אחרים אינם יודעים, ושהם רלבנטיים להחלטותיהם. רעיונות אלה החלו כיום למדיע המדינה (לדוגמה, 1994 Acrostow). בכך נפתחה האפשרות לבייית מודלים של העברת מדיע, ובכלל זה מודלים הכוללים גילוי כוזב של מדיע פרטי. במקרים רבים נוגע המדיע הפרטי להיערפותן של שחקן של אחד הצדדים. ניתן אפוא למדל גם את ה"איתות" לגבי סוג העדפות של שחקן מסוים, שכן המדיע עליהן מועבר באמצעות המחליים אשר השחקן מבצע ברא

ומרוחקים אותו ממה שהיו יכולות להיות אילו התקיימה הצבעת רוב ישירה באולם המליאה של בית יחיד, דהיינו, הפרדת רשויות (לדיון בסיסי ראו Weingast 1996; Shepsle and Bonchek 1997). אחרים קראו לפיתוח גרסאות בחירה רציונליות שריון ספציפיות להקשר, שייחתיסו ברצינות למוסדותיו של ארצות אחרות, כגון בריטניה ומדינות אירופה המערביות (Dowding and King 1995; Tsebelis 1990; ובכך יפתחו אפשרות למוקד פוליטי השוואתי המבוסס על בחירה רציונלית מוסדית.

תיאוריית הבחירה ההתרחשת מציבה למדעני המדינה חידה: היא מולוכה למסקנה שלא ניתן יציבות בפוליטיקה דמוקרטית, משום שהרוב הוא מטבעו בלתי-יציב כאשר פותרות אפשרויות לתקוני חקיקה וסחר בקולות (לדוגמה, Riker 1982; Arrow 1951). חוקרים החלו להסביר תכונות מוסדיות ספציפיות של קבלת ההחלטות בבית הנבחרים כמנגנונות תצפיותיות, שבהן המוסדות יוצרים "שיווי-משקל שמקורם במבנה" במקום התנהו ובוהו הנוצר במצבים של הכרעות הרוב (Shepsle and Bonchek 1999). לדוגמה, מבנה הוועדות של בית הנבחרים, הגורם לכך שהוועדות מטפלות בממדי הסוגיה **ממוצע** מסוגיות אחרות, עשוי לייצג רוב. ברוח דומה מראה קוחיין (Keohane 1984) כיצד עשויים משטרי שיתוף פעולה בינלאומי – מערכי כללים, תפקידים, וציפיות מתוכננות בחוץ מסוים של פעילות גומלין בין ארצות – לסייע בפיתוח הפעלים בפעולה הקולקטיבית ברמה הבינלאומית, על ידי סיוע לשיתוף הפעולה לאורך זמן. איסטרום (Ostrom 1990) דנה במערכי המוסדות, בדרך כלל ברמה המקומית, המתאימים בזרז למניעת ניצול-יתר של משאבים סביבתיים בידי שחקנים רציונליים הפועלים לקידום האינטרס העצמי שלהם. כל הכותבים הללו מדעיים היטב לקיומו של פער הסביר בין האמירה שמעורר מוסדות מתפקד באופן שטטיל אילוצים על האינטרס העצמי, או מתאם התנהגות, לבין הציפייה שיקום מוסד בקרב שחקנים רציונליים; בדיק כפי שבמקרה של הנדמנות, שנודו לעיל, יכולים להיות תמריצים ל"יציבה חנים" בצורת המנגנון מתרומה להקמת המוסדות או על ידי מעשי רמייה. כך למשל, רבים מן הממס הבינלאומיים האחרים על הסכבה הם חסרי תועלת: המדינות חותמות על האמנות אך אינן מביצעות אותן במעל (Young and Levy 1999). זאת ועוד, אם שיווי-המשקל המבני וההערפות של המוסדות משתנים בהתאם לתוצאות, הרי שיתכן קופליקט נוסף בשאלה, באילו מוסדות לבחור (Riker 1980). במקנה לכך מוסה הזום השיגי בגישת הבחירה הרציונלית למוסדות להסביר, שלשחקנים רציונליים יכולים להיות גם תמריצים אינדיבידואליים לדבוק בהם – הגישה ה"אנדרגונג" של התפתחות מנכפנים] למוסדות (Weingast 1996).

תיאוריית הבחירה הרציונלית לטפל בעיגלות בסוגיית האמנות הכתובת בקרב ציבורים גדולים.

האחרון האירופי הפך מצע מרכזי לצמיחת פיתוח שיגי האיזון – תיאוריית הבחירה הרציונלית המוסדית (Weingast 1996; Hall and Taylor 1996). בקצרה, ההתקמדות כאן היא באופן שבו כללים מוסדיים מגבילים פעולה רציונלית, וכיצד ומדוע נוצרים כללים כאלה. כך, למשל, התיאורטיקנים של הבחירה הרציונלית ניסו להראות איך כללי ההחלטה של האחד האירופי משפיעים על האופן שבו המדינות החברות, הנוצרות והפולמוט של האחד האירופי מנסים לקרב את החקיקה על האפשרויות לאיראל שלהם, וכיצד עוצמתם של השחקנים משתנה בהתאם לכלל ההחלטה המופעל (ראו למשל Tsebelis and Garet 1997 וכן Hix 1999). לדיון בחירי במחלוקת על גישה זו), הדבר העיקרי הראוי לציון הוא, שעבודה זו מתייחסת ברצינות רבה לפטי **תפוסים** של כללי ההחלטה והתפקודים המוסדיים באחד האירופי, על כל מורכבותם, בעוד שמחקרים קודמים של הצבעה במסורת הבחירה הבררית בוצעו כאילו חל עליהם כלל חרות הפשוט עם אפשרויות בלתי-מוגבלות לתקוני חקיקה, חרף העובדה שהדבר נדיר מבחינה אמפירית. יישום הבחירה הרציונלית המוסדית במוסדות האחרים האירופי מעלה סוגיות מבריקות לדיון במסגרת "המוסדות החדשה", בין התיאורטיקנים של הבחירה הרציונלית לבין חוקרים המשפיעים מסוציולוגיה ומחיסטוריה. אף שהגישות הסוציולוגיות והחיסטוריות לחקר המוסדות מותירות מקום מסוים לפעולה רציונלית במסגרת כללים נתונים מוסדית, הן גם טוענות שהמוסדות מעצבים את ההעדפות ואת מסגרות ההתייחסות של השיי שדרךן רואים השחקנים את העולם (Hall and Taylor 1996). אמנם, גם תיאוריות נואר-פונקציונליסטיות של האחד האירופי מניחות סוג זה של עיצוב ניסוח מחדש של השקפות עולם והעדפות שמנמנות הכללית יותר אירומונטיות. ואולם הבין-ממשלתינות (intergovernmentalism) קרובה הרבה יותר לבחירה הרציונלית המוסדית, בהנחה כי ממשלות רוצות ביטחון ועוצמה לכללית, חבירי הפולמוט של האחד האירופי רוצים להיבחר מחדש, ופקידי הצבחות רוצים עיד עוצמת (Hix 1999).

ההשקפה הרווחת בקרב התיאורטיקנים של הבחירה הרציונלית, כי "יש חשיבות למוסדות", פותחה לראשונה בנוגע לבית הנבחרים של ארה"ב. מספר כותבים הצליחו להראות כיצד הכללים המסדיים את פעילות הגומלין של השיי, בתי המשפט, הביורוקרטיה, ועדות בית הנבחרים ומליאות הקונגרס והסנאט, משנים את התוצאות

מדעני חברה רבים במגוון תחומים יכולים לעשות שימוש בתיאורית הבחירה הרציונלית במסגרת פרדיגמות שונות מאוד זו מזו, משום שההתאצות המתקבלת תלויה באופן כה מבריע בערעורנות על תפיסות מבוניות המיובאים ממקומות אחרים. אבל ככל כלי אחר, התיאוריה מותרת את הותמה על המחקר: חוקרים המשתמשים בתיאור הרציונלית לפיתוח פוסטפוסטיבית הכרתית כוללת עשויים להחלט להגיע למסקנות שונות מאלי של חוקרים הנוקטים גישות אחרות. מה שיפה בשתי ההתפתחויות שסקרתי, מחשוקים עם מידע חסר ובחירה רציונלית מוסדית, הוא שהבעיות החדונות ורות הנחות היסוד שלהם קרויבות בהדבה לאלו המעסיקות את מדעני החברה והחוגים הפוליטיים מן הזרם המרכזי, מאשר למודלים של בחירה רציונלית מן הדור הראשון, אבל עולות מהן תובנות חדשות למדי. וגם אם תובנות אלו כוזבות מבחינה אמפירית, הן קוראות היגר על צורות מחקר אחרות בחירות בתורת לקפידה חינוכית וניסוחית.

המסך קריאה

- מבואות שאינם טכניים לבחירה הרציונלית כוללים את Laver (1997), Maelan (1987), Shepsle and Bonchek (1997) – הולבטניים במיוחד למתעניינים באצרות הבית.
- ברמת הביניים מומלצים Ordeshook and Riker (1973) וכן Dunleavy (1991) – טקסט זה מהווה דוגמה מצוינת לאופן שבו מדען מדינה ספקן ובעל אוריינטציה אמפירית יכול לעשות שימוש בבחירה רציונלית בשילוב עם גישות אחרות.
- שני ספרים המציעים כיסוי טכני מעמיק אך ללא כל פרשנות ביקורתית הם Muelder (1989) ו-Ordeshook (1986).
- למעוניינים להעמיק בתורת המשחקים – Luce and Raiffa (1989), Rasmusen (1989) ו-Morrow (1994).
- מבין הסקירות הביקורתיות הרבות הקיימות, השימושיות ביותר הן Bary (1970), Hindess (1988) ו-Mansbridge (1990a) ו-Morroe (1991).

אין צומחים מוסדות כלכליים? אך הם מבנים את העסקאות בשוק? האם יכולה הפוליטיקה המוסדית להוליד מבנים כלכליים לא יעילים (למשל, North 1990)? הדין של סנד (Sund 1997) במקורותיו של מוסד הקניין הפרטי מוהוו הסבר מענין. כללי, מוסדות כרוכים במערך חודש של כללים, הנאכפים על משחק קיים ומשנים את מערך שיוני-המשקל. להסבר מוסד במונחים אלה פירושו להראות, כי במשחק מערך כללים ברורה מוסדית נוצרת קואליציה מכלונת, שעוצמתה מספיקה כדי לכפות מערך כללים של חרשי, וכי הכללים הללו מהווים שיווי-משקל במשחק הבחירה המוסדית. ההסבר של סנד למקורות הקניין הפרטי אומר, שהמדינה הייתה קואליציה מוכרעת במשחק של בחירת הכללים הכלכליים. היה לה תמריץ לכפות קניין פרטי בכל מקרה שהדבר המזיל את ההכנסה הנקייה שלה, מה שאיפשר המדלת ההכנסות ממיסים עקב הגברת היעילות הכלכלית והמדלת יכולת המדינה לאכוף זכויות הקניין. יש לציין, שסנד אינו מנסה לעלות הסבר לכרויות הקניין הנשען על הנחת יסוד שהשחקנים הם הממוגנים ורציונליים, כפי שעושים חוקרים אחרים בגישת האמנה החברתית. תחת זאת הוא מניח הלוקה היסטורית ראשונית נותנה של כוחות ושל אינטרסים, וגורם שהחוכות הנגזרות ממנה הן תוצאות שיווי-משקל שהושגו במשחק. בקיצור, ההסבר של סנד הוא סיפור של הביגית מקורותיהם של המוסדות. כהקבלה לטיעון שהעליתי ביחס למבנה הברתי ואינדיבידואליזם מתודולוגי, בניני הטיעון הזה גם סבר יותר מבחינה היסטורית וגם מספק יותר מבחינה מתודולוגית.

סיכום

הבחירה הרציונלית מציעה מערך כלים רבי-ערך למדעי המדינה. כפי שהראיתי, תיאוריית הבחירה הרציונלית עשויה לעזור לשיפוד אור על אופן הצמיחה וההשתנות של מוסדות הבחירה הרציונלית לעזור לשיפוד אור על אופן הצמיחה וההשתנות של מוסדות אר איני יכול להעלות בדעתי מודל בחירה רציונלית כלשהו שאינו מציע כמה תנודות יסוד חיצוניות ביחס למבנה חברתי. לפיכך, על הוגי הבחירה הרציונלית להלך במידה מסוימת בצורתה של הביקורת הסוציולוגית, ולהבין שאינדיבידואליזם מתודולוגי והסברים שהם רדוקטיביים לגמרי, אינם מעשיים. מעמדה של הבחירה הרציונלית דומה יותר לזה של טכניקות סטטיסטיות אשר מתאמות לסוגי נתונים מסוימים; היא אינה מהווה פרדיגמה עצמאית להבנת התחום הפוליטי במלואו.